

LIETUVIŲ TYRINĖTOJŲ DARBAI EGIPTO ARCHEOLOGIJOJE

SANDRA VEPRAUSKIENĖ

Nuo XVI a. domėjimasis senovės Egipto paveldu Lietuvoje nuolat augo. Iš pradžių tai tebuvo mėgėjiškas eksponatų rinkimas, labiausiai paplitęs tarp didikų. Moksliniu požiūriu Egiptas pradėtas tyrinėti XIX a.: vykdyti tyrimai, paskelbta mokslinių publikacijų. Tuo metu atlikti ir pirmieji mūsų tautiečių kasinėjimai Egipte. Šiuolaikinės egiptologijos pradžia Lietuvoje laikoma XX a. pirmoji pusė ir sietina su M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, ypatingą dėmesį skyrusia archeologiniams tyrimams ir naujais atradimams Egipte.

Reikšminiai žodžiai: egiptologija, Egipto archeologija, kasinėjimai, senienos.

Interest in the heritage of Ancient Egypt has been constantly increasing in Lithuania since the 16th century. It was initially just amateur artefact collecting, which was very common among Lithuanian noblemen. Egypt began to be scientifically investigated in the 19th century. The first research publications were issued and the foremost Lithuanian excavations were conducted at this time. The early 1920's are considered to be the beginning of modern Egyptology in Lithuania and should be associated with M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, who was especially interested in archaeological investigations and the latest discoveries in Egypt.

Keywords: Egyptology, Egyptian archaeology, excavations, antiquities.

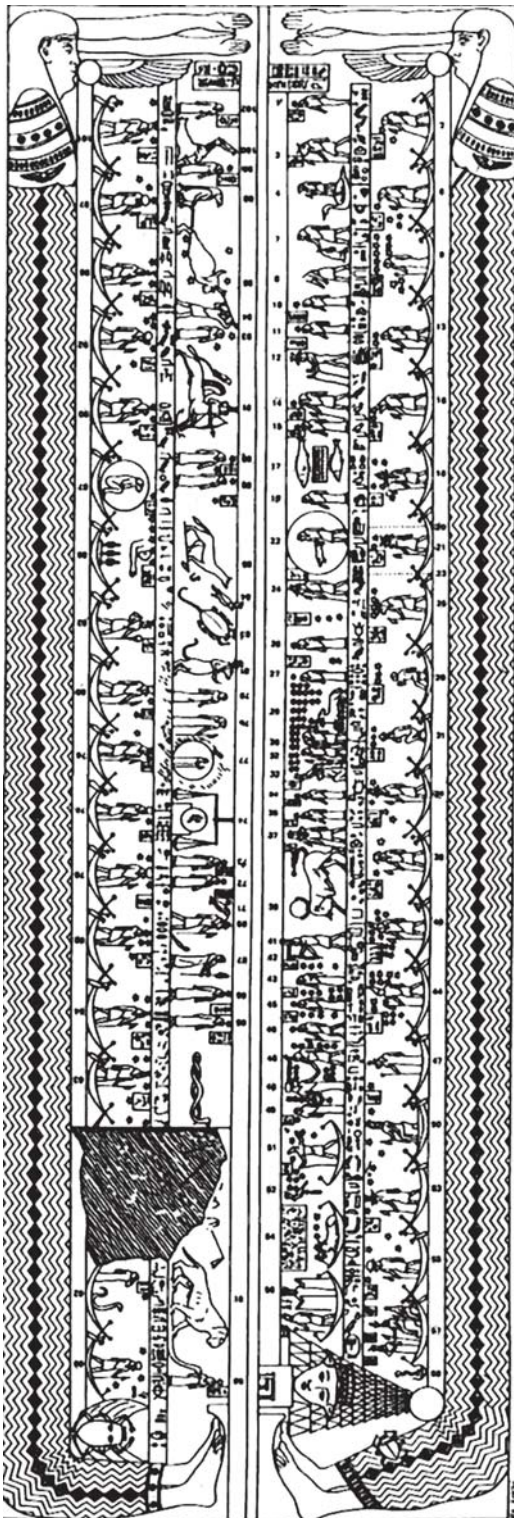
Egiptas iki pat šių dienų išlieka vienu didžiausių archeologų traukos centrų. Mus nuolat pasiekia žinios apie kitų šalių mokslinių ekspedicijų vykdomus tyrimus ir jų naujus atradimus šioje šalyje. Tačiau labai mažai žinių turime apie lietuvių indėlį į Egipto archeologiją. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės, Lietuvos dailės ir Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose yra išsibarstę apie 350 senovės Egipto civilizacijos eksponatų. Tai liudija, kad ši senovės kultūra susilaukė mūsų kraštiečių dėmesio bei tyrinėjimų. Todėl svarbu deramai įvertinti lietuvių darbus ir jų reikšmę egiptologijoje atsižvelgiant į tam tikro laikmečio specifiką bei pačios archeologijos sampratą tuo metu.

Pirmosios žinios apie mūsų tautiečius Egipte pasirodė XVI a. pabaigoje. Tuomet Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis (1549–1616) savo atsiminimuose apie 1582–1584 m. vykusią kelionę į Artimuosius Rytus aprašė Gizos piramides, pusiau smėlio užpustytą didįjį Sfinksa, Memfio nekropolį bei Aleksandrijos įžymybes. Lietuvos

Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) didiko „Kelionė į Jeruzalę“ susilaukė itin didelio populiarumo visoje Europoje, plito rankraščių forma ir buvo verčiama į įvairias kalbas. Kelis šimtus metų šis darbas buvo pagrindinis piligrimų informacijos šaltinis bei vienas įtakingiausių veikalų, iš kurio įkvėpimo savo studijoms sėmėsi netgi Atanazijus Kircheris, laikomas mokslinės egiptologijos pradininku.

Tuo metu mūsų krašte egiptietišku senienų dar nebuvo regėta. Todėl M. K. Radvila-Našlaitėlis ketino pargabenti iš Egipto dvi mumijas ir jų *ušebti* statulėles, norėdamas parodyti jas tautiečiams ir supažindinti juos su senovės egiptiečių laidojimo papročiais. Deja, dėl jūreivių prietarų šie „stambeldžių lavonai“ (Radvila-Našlaitėlis, 1990, 201) buvo nuskandinti Viduržemio jūros gelmėse.

Nepaisant to, M. K. Radvila-Našlaitėlis sugėbjo savo pasakojimais perteikti Nilo šalies kerus LDK diduomenei. Tuo metu mūsų kraštą pasiekusios Renesanso idėjos, su kuriomis pradėjo

1 pav. Stačiakampio Denderos šventyklos zodiako piešinys. *Description de l'Égypte*. Köln, 1994. A. Vol. IV, 400–401, Pl. 20.

skliti ir žavėjimasis paslaptinga bei tolima Oriento kultūra, tik dar labiau skatino domėjimąsi senovės Egiptu. XVII–XVIII a. Lietuvą vis dažniau pasiekdavo pavieniai senovės Egipto meno kūriniai (Snitkuvienė, 1988, 95–109), kuriuos mūsų didikai dažniausiai nusipirkdavo iš antikvarų turgų Vakarų ir Pietų Europos šalyse, mat Egiptui patekus Otomanų imperijos valdžion, kelionės į šį kraštą tapo itin pavojingos.

Tačiau naujas ir ypatingai svarbus postūmis egiptologijos mokslo vystymuisi įvyko 1798 m., prasidėjus kariniam Napoleono Bonaparto žygiui į Egiptą. Prancūzų karvedį lydėjusi gausi mokslininkų delegacija, vadinamoji Mokslo ir menų komisija, išleido daugiatomį veikalą *Description de l'Égypte* (Egipto aprašymas), kuris kartu su barono Vivano Denono darbu *Voyage dans la basse et la haute Égypte* (Kelionė į Žemutinį ir Aukštutinį Egiptą) leido plačiai Europos visuomenei susipažinti su senovės Egipto paminklų gausa, įamžinta kruopščiuose eskizuose. Būtent šie darbai sukėlė neregėto masto egiptomanijos bangą visoje Europoje, taip pat neplenkusią ir mūsų krašto. Ši civilizacija ėmė dominti ne tik Lietuvos didikus, siekiančius praplėsti savo antikvarines kolekcijas, bet ir mokslininkus bei akademinės bendruomenės narius, kurie tyrinėjo senovės Egipto kultūros aspektus remdamiesi moksliniais tyrimo principais.

1803 m. pasirodė nedidelės apimties Vilniaus universiteto profesoriaus Martyno Počobuto (1728–1810) darbas *O dawnosci zodiaka egiptskiego w Denderach* (Apie egiptietiško zodiako Denderoje senumą), kuriame remdamasis atliktais astronominiais tyrimais jis bandė nustatyti garsiojo Denderos zodiako (1 pav.) chronologiją (Poczobut, 1803). Kiti jo amžininkų bandymai datuoti šį objektą nebuvo tokie tikslūs ir moksliskai pagrįsti, todėl M. Počobuto publikacija buvo palankiai įvertinta to meto Europos mokslininkų ir susilaukė kelių papildomų leidimų prancūzų bei rusų kalbomis.

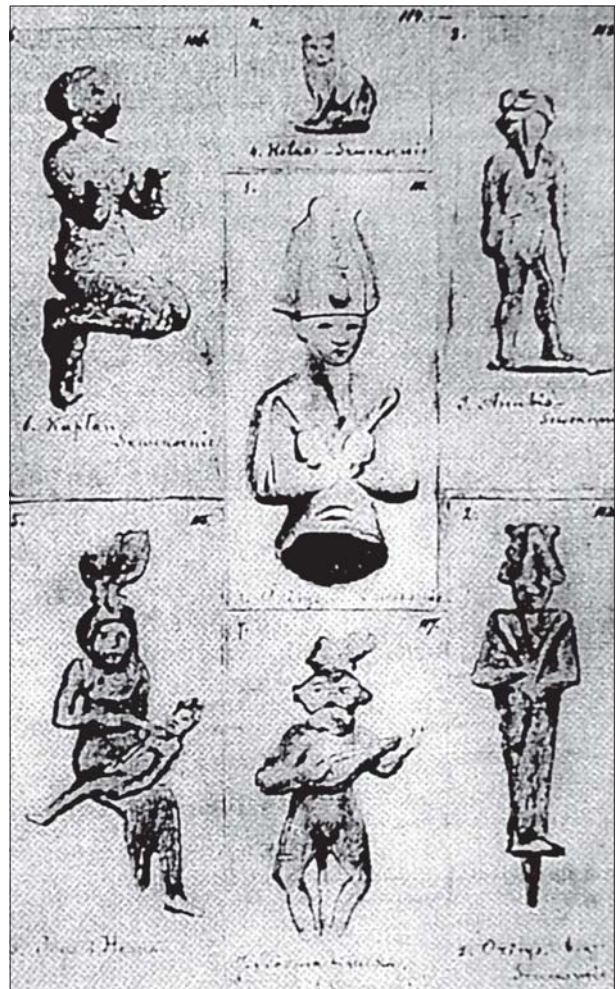
Kitas įdomus ir vertingas to laikmečio mūsų kraštiečio darbas – Stanislovo Čėsnos Kasakausko (1795–1872) *Compte rendu sur le système hiérogli-*

fique de M. Champollion (Pranešimas apie Šampoljono hieroglifų sistemos aiškinimą). Čia jis trumpai išdėstė pagrindines Žano Fransua Šampoljono 1825 m. Romoje skaitytų lekcijų apie senovės egiptiečių rašto dešifravimą mintis, kurios tuo metu susilaukė nemažai priešininkų kritikos (Niwiński, Snitkuvienė, 1999, 109–115). Būdamas artimu Ž. F. Šampoljono bičiuliu, S. Č. Kasakauskas gerai susipažino su skelbiamomis prancūzo idėjomis ir buvo aktyvus šios sistemos šalininkas bei propaguotojas.

Susidomėjimą senovės Egipto kultūriniu paveldu ženkliai sustiprino Adomo Broel-Pliaterio (1838–1909) sensacingas archeologinis atradimas. 1852 m. viename iš Švėkšnos pilkapių jis rado septynias egiptietiškas statulėles (2 pav.). Neaiškios šių dirbinių radimo aplinkybės neleidžia archeologams prieiti prie vieningos išvados, kaip šios figūrėlės galėjo atsirasti Vakarų Lietuvoje (Nowakowski, 2000, 37–40). Pastaruoju metu vis labiau įsigali dr. Aldonos Snitkuvienės iškelta hipotezė, jog šios statulėlės galėjo būti užkastos Adomo tėvo, Stepono Pliaterio (1799–1864), daug keliavusio po Europą, Turkiją bei Egiptą (Snitkuvienė, 2000, 23–35).

Ilgą laiką Švėkšnos statulėlės buvo laikomos dingusiomis ir tik praėjusio šimtmečio pabaigoje Lietuvos nacionalinio muziejaus (LNM) fonduose buvo rastos kelios iš jų: dvi bronzinės, smarkiai korozijos apgadintos figūrėlės, vaizduojančios klūpantį žynį (LNM IM-4968) bei pomirtinio pasaulio dievą Ozirį (LNM IM-4972); trečioji figūrėlė – gipsinė dievo Ozirio, dėvinčio *atef* karūną, atlieja (LNM IM-4962) (Snitkuvienė, 1987, 25). Kitų statulėlių likimas iki šiol nežinomas.

XIX a. viduryje Vilniuje atidarytas Senienų muziejus suteikė galimybę su senovės Egipto kultūriniu palikimu susipažinti ir plačiau visuomenėi. Čia buvo eksponuojamos ne tik A. Broel-Pliaterio rastųjų statulėlių kopijos, bet ir 1860 m. Vilniaus universiteto prof. Edvardo Eichvaldo (1795–1876) padovanotos dvi krokodilų mumijos bei hieroglifais išraižyta terakotinė statulėlė. Egiptologijos rinkinį praturtino ir Aleksandro Branickio (1821–1877) dovanotas sarkofagas su moters mumija. Didelio susidomėjimo sulaukė ir 1898 m. gruodžio 1 d. į muziejų iš Verkių dvaro atvežtos dvi vyrų mumijos ir jų sarkofagai (Aleksienė, 1965, 24–26). Tačiau iki šiol nėra aišku kaip ir kodėl šios mumijos atsirado Verkiuose, mat apie jų ankstesnę istoriją neužsimena ir jas į sostinę parvežęs Fiodoras Pokrovskis (1855–1903).

2 pav. Švėkšnoje rastos statulėlės (Snitkuvienė, 2000, 35, ryc. 2).

Tačiau labiausiai muziejų praturtino ir Egiptologijos skyrių išplėtė grafo Mykolo Tiškevičiaus 1862 m. pavasarį padovanoti senovės egiptiečių dirbiniai, kuriuos grafas surinko savo archeologinių kasinėjimų Egipte metu.

MYKOLAS TIŠKEVIČIUS (1828–1897)

3 pav. Grafas Mykolas Tiškevičius (Snitkuvienė, 1997, plate XLII).

Mykolas Tiškevičius (3 pav.) gimė Logoiske (dab. Baltarusija, Minsko sr.) Juozapo Tiškevičiaus ir Onos Zabelaitės šeimoje. 1848 m. baigė gimnaziją Vilniuje, tačiau ir toliau buvo mokomas namuose garsių to meto mokslininkų bei menininkų. Dar būdamas visai jaunas grafitis ypač susidomėjo numizmatika ir faliaristika, anksti pradėjo kaupti savo antikvarines kolekcijas. Aktyvi visuomeninė Konstantino ir Eustachijaus Tiškevičių veikla Mykolą greitai įtraukė į kultūrinį Vilniaus gyvenimą: jis tapo vienu pirmųjų Vilniaus teatro ir Senienų muziejaus rėmėjų (Snitkuvienė, 1997, 226), buvo Peterburgo Imperatoriškosios archeologijos draugijos narys (Snitkuvienė, 2005b, 280).

Labiausiai M. Tiškevičius išgarsėjo 1861–1862 m. kelione į Egiptą ir ten vykdytais archeologiniais kasinėjimais. Šios kelionės metu sukaupta vertinga senienų kolekcija praturtino ne vieno Europos muziejaus rinkinius. 1863 m. Pa-

ryžiuje pasirodė pirmoji knygos *Dziennik podróży do Egiptu i Nubii* (Kelionės po Egiptą ir Nubiją dienoraštis) dalis, o antroji taip ir liko neišleista ir po grafo mirties saugoma jo sūnaus Juozapo asmeninėje bibliotekoje (Tyszkiewicz, 1903, 86). Abiejų manuskriptų juodraštiniai variantai buvo rasti lenkų egiptologo Andžėjaus Nivinskio 1992 m. Šie pirminiai rašytiniai šaltiniai nėra iškraipyti ir papildyti to meto cenzorių didaktiniais aprašymais bei romantiškomis pastabomis, todėl yra labai svarbūs nagrinėjant M. Tiškevičiaus veiklą bei jo archeologinius kasinėjimus Egipte.

Galima numanyti, jog M. Tiškevičiaus idėją sukaupti nuosavą egiptietišką meno dirbinių kolekciją įkvėpė keli apsilankymai 1858 m. atidarytame Bulako (būsimajame Egipto senienų) muziejuje, kuris jau tuomet buvo perpildytas egiptietiškomis senienomis ir mumijomis. Tačiau pažintis su šio muziejaus įkūrėju bei Senienų apsaugos tarnybos direktoriumi prancūzu Augustu Marietu (1821–1881) grafo užsidegimą kiek sušvelnino, mat tuo metu buvo pradėta vykdyti preventcinė senienų programa. „Dienoraštyje“ M. Tiškevičius išreiškė nusivylimą, jog „prekyba senienomis bei jų išvežimas iš šalies yra draudžiami, ir valdžia tik sau pasiliko išskirtinę teisę šių neįkainojamų turtų paieškai ir kasinėjimams, kuriais Egiptas net po kelis šimtmečius trukusių paieškų vis dar yra perpildytas įdomiausiais ir gražiausiais senovės egiptiečių, graikų ir romėnų meno dirbiniais“ (Niwiński, 1994, 90).

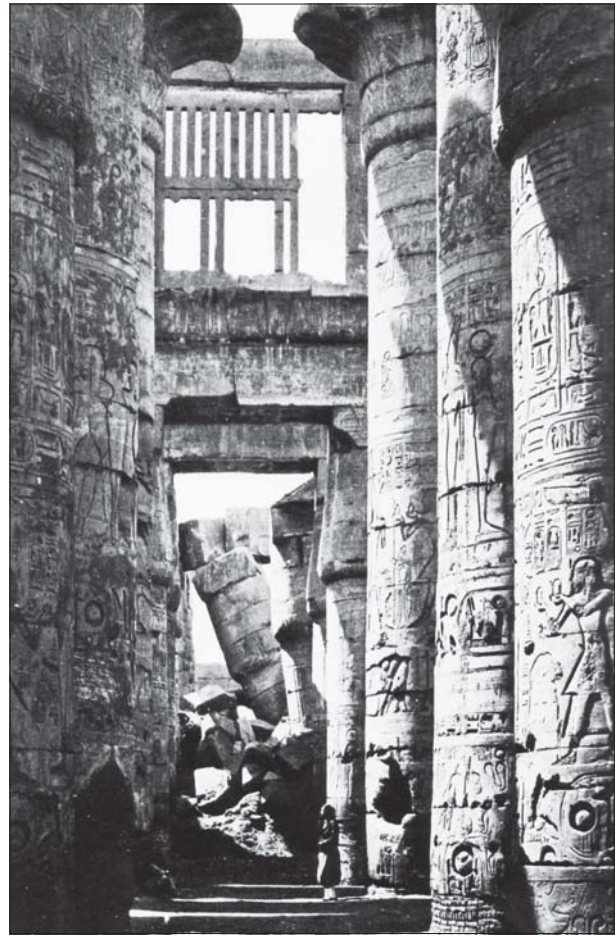
Nepaisant naujosios A. Marieto vykdomos senienų apsaugos politikos, M. Tiškevičiui pavyko organizuoti legalius kasinėjimus Egipte ir parsivežti nemažą antikvarinę kolekciją į Europą. Po audiencijos pas patį Egipto vicekaralių Muhamedą Said Pašą M. Tiškevičiui buvo suteiktas *firman* – valdovo leidimas vykdyti kasinėjimus visoje Egipto ir Nubijos teritorijoje (Niwiński, 1994, 221). Galima daryti prielaidą, jog už tai vicekaralius tikėjosi sulaukti grafo finansinės paramos Sueco kanalo statybos darbams, kurie tuo metu jau buvo užsi- tęsę beveik dešimtmetį.

M. Tiškevičius kasinėjimus pradėjo 1861 m. gruodžio 13 d. Karnake (4 pav.) ir tęsė iki 1862 m. sausio 20 d. Šiems darbams buvo nusamdyta gana didelė 60 vietinių darbininkų komanda. Pirmiesiems kasinėjimams buvo pasirinkta teritorija pietinėje Karnako sakralinio komplekso dalyje.

Tyrimo metu buvo atidengtos pastato sienų iš dumblo plytų liekanos, aukojimų akmuo ir akmeninė liūtagalvės deivės statula. Aptikta ir gausybė kitų smulkių artefaktų, priskirtinų Vėlyvajam periodui. Tai įvairių dievybių statulėlės, amuletai, papuošalai, raštininkams priskiriami reikmenys bei su laidojimo apeigomis susiję dirbiniai. Remiantis M. Tiškevičiaus paminėtais archeologiniais radiniais Karnako šventykloje, lenkų egiptologas A. Nivinskis priėjo prie išvados, jog grafo kasinėjimai galėjo vykti Pietinės sfinksų alėjos rytuose, netoli Kamutefo šventovės. Rastoji didelė deivės liūtės galva statula rodytų, jog kasinėjimų metu buvo atrasta nedidelė deivės Sakhmet šventovė, pastatyta teritorijoje tarp Amono ir Mut kompleksinių rajonų (Niwiński, 1997, 200–201). Atrodo, čia rastieji itin brangūs ir aukštos kokybės radiniai priklausė šventovės lobynui arba tam tikrų liturginių objektų saugykliai.

Kiek vėliau grafas persikėlė į vakarinį Nilo krantą, tikėdamasis pratęsti sėkmingus kasinėjimus Tėbų nekropolyje. Deja, visa ši teritorija buvo išskirtinai rezervuota A. Marieto vadovaujamiems archeologiniams tyrimams, todėl grafui teko imtis nelegalių naktinių kasinėjimų dauboje už Asasifo kalvų. Vakariniame Nilo krante iškastieji radiniai sudarė didžiąją grafo kolekcijos dalį: mumijos bei sarkofagai, prabangūs auksiniai papuošalai ir lazuritiniai amuletai, religiniai tekstai ir laidojimo urnos.

Svarbiausiu atradimu Tėbų nekropolyje buvo nepaliesto kapo atidengimas. Čia buvo palaidotos keturios mumijos su jų laidojimo skryniomis bei joms skirtomis votyvinėmis aukomis. Viena iš šių mumijų priklausė žyniui, kuris buvo palaidotas su „Mirusiųjų knygos“ papirusu ir įvairiais raštininko atributais. A. Nivinskis iškėlė hipotezę,

4 pav. Didžioji hipostilinė salė Karnake apie 1863 m. Egypte Vintage (1860) Francis Frith [interaktyvus, žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.flickr.com/photos/hclm49/sets/72157603354799801/>>.

jog kasinėjimai galėjo vykti Drah Abu el-Naga slėnio šiaurinėje dalyje, kurioje sutelkti uolose iškirsti XVIII dinastijos kapai (Niwiński, 1997, 205–206). Tačiau sunku pasakyti, kurį būtent kapą gruodžio 18 d. šiame nekropolyje atrado M. Tiškevičius.

„Dienoraštyje“ grafas epizodiškai užsimena ir apie vykdytus trumpus kasinėjimus Esnoje bei Vadi es-Sebua gyvenvietėje, o kelionės pabaigoje – Sakaroje, tačiau apie radinius pastarajame mieste M. Tiškevičius išsamesnių aprašymų nepaliko, tik paminėjo, jog ten rado nemažai bronzinių dirbinių (Niwiński, 1994, 410).

5 pav. Luvro muziejuje eksponuojama „Tiškevičiaus statula“ (Snitkuvienė, 2008, 141).

jog M. Tiškevičius iškastus radinius vertino estetiniais bei antikvariniais kriterijais, nelabai kreipdamas dėmesio į smulkesnius keraminius, akmeninius ar ne taip gerai išsilaikiusius artefaktus, kurie moksliniu požiūriu buvo tokios pat vertės. Tai buvo būdinga to meto tyrinėtojams, nes kruopštus visų randamų objektų aprašymas ir išsamus konteksto fiksavimas archeologijoje įsigali tik XX a. pradžioje.

Nepaisant metodologinių trūkumų, M. Tiškevičiaus individualūs kasinėjimai Egipte yra labai svarbus įvykis Lietuvos archeologijos istorijoje, kaip pirmasis mūsų kraštiečių archeologinių tyri-

Tenka konstatuoti, jog grafo vykdyti archeologiniai kasinėjimai buvo nesisteminiai ir trumpalaikiai. Radiniai buvo kruopščiai inventorinami tik pirmosiomis dienomis, vėliau informacijos apie iškaseną „Dienoraštyje“ pastebimai sumažėjo. Pasak paties grafo, jis nenorėjęs skaitytojams įkyrėti pasikartojančiais monotoniškais archeologinių radinių aprašymais. Detalėms besidomintiems skaitytojams turėjo būti skirtas *Atlas* (Atlasas) – priedas, su jame pažymėtais rasta artefaktais bei trumpomis jų charakteristikomis (Niwiński, 1994, 249, 410). Iki šiol „Atlasas“ nėra rastas, todėl nežinoma, ar šis darbas kada nors apskritai buvo parašytas. Be to, akivaizdu,

mų Nilo slėnyje bandymas. Jam pavyko surinkti solidžią iškastinių egiptietišku senienų kolekciją, kurią papildė grafiui dovanoti dirbiniai bei turuose įsigyti pirkiniai. Galima teigti, jog šios kolekcijos pagrindą sudarė religinio pobūdžio dirbiniai bei laidojimo ritualams naudoti objektai. Didžiąją savo kolekcijos dalį grafas padovanojo įvairiems Europos muziejams. Vien Luvro muziejui buvo padovanoti 164 senovės egiptiečių eksponatai (Tyszkiewicz, 1898, 2–3). Šią išpūdingą grafo dotaciją primena šiame muziejuje saugoma gydomųjų savybių turinti *guerisseuse* statula, kuri iki šiol dažnai vadinama „Tiškevičiaus statula“ (5 pav.).

Nemaža kolekcijos dalis 1862 m. pasiekė ir Lietuvą: M. Tiškevičius Senienų muziejui padovanojo daugiau nei 200 eksponatų, kurie vėliau buvo įtraukti į 1879 m. sudarytą Vilniaus Senienų muziejaus katalogą (Snitkuvienė, 1992, 207). Už šią dosnią dovaną grafas buvo paskelbtas šio muziejaus garbės nariu. Deja, iki šių dienų išliko tik 19 jo dovanotų eksponatų. M. Tiškevičius gausią dovaną taip pat nusiuntė Logoisko muziejui, kurį 1842 m. įkūrė Konstantinas Tiškevičius (1806–1868). Kita dalis Egipto senienų pasklido po Tiškevičių giminės rūmus įvairiose Lietuvos vietose: Biržuose, Raudondvaryje, Lentvaryje ir kitur. Taigi, remiantis inventorių medžiaga ir tuometinės spaudos pranešimais, galime daryti išvadą, jog iš 1861–1862 m. kelionės po Egiptą grafas parsivežė ne mažiau kaip 800 eksponatų.

IGNOTAS ŽIOGELIS (1826–1891)

Su M. Tiškevičiumi į Egiptą vyko ir kartu archeologiniuose kasinėjimuose dalyvavo Ignotas Žiogelis – bajoriškos kilmės aukštaitis, gimęs 1826 m. Pavirinčių dvare, Anykščių rajone. 1843 m. baigęs mokslus Ukmergės Pijorų kolegijoje, I. Žiogelis išvyko studijuoti mediciną į Kijevą. Vėliau medicinos žinias tobulino įvairiuose

Europos universitetuose. Tačiau jo didžiosios klajonės po pasaulį prasidėjo, kai įstojęs į kolonijinę anglų tarnybą buvo išsiųstas į Indiją, kur tapo anglų armijos Madrase gydytoju (Kudaba, 1978, 18–19).

I. Žiogelis buvo plačių interesų žmogus, lenkų, anglų ir prancūzų kalbomis rašęs ne tik apie mediciną, bet ir istoriją, archeologiją, klimatologiją, geologiją. Yra sudaręs nedidelį lenkų–arabų kalbų žodyną (Žagiella, 1884, 349–358). Tai įdomi, tačiau pakankamai mįslinga ir platesnio tyrimo reikalaujanti asmenybė.

1879 ir 1880 m. Vilniuje savo lėšomis I. Žiogelis išleido dviejų tomų „Egipto istoriją“. Abu tomai papildyti nespaltotomis litografijomis, nukopijuotomis iš garsiojo prancūzų veikalo „Egipto aprašymas“. Rašydamas šį darbą I. Žiogelis rėmėsi ne tik savo kelionių įspūdžiais, bet ir ilgametėmis egiptologijos studijomis bei kitų garsių mokslininkų veikalais. Jis pats tyrinėjo ir kasinėjo Egipto paminklus, domėjosi garsiausiuose Europos muziejuose ir privačiose kolekcijose esančiais egiptietiškais radiniais, skaitė papirusus ir užrašus ant šventyklų sienų bei obeliskų.

M. Tiškevičiaus „Dienoraštyje“ yra išlikusi trumpa užuomina apie I. Žiogelio tyrimus ant Gebel Šeik Embarek kalvų, kur netikėtai rastas storas (beveik 1 m) sluoksnis sudaužytos keramikos buvo susietas su čia kadaise egzistavusia senovės gyvenviete arba miesteliu (Niwiński, 1994, 173).

Tyrinėdamas Nilo pakrantę ties Elefantina, upės salpoje I. Žiogelis iškasė žmogaus skeletą kartu su molinių indų šukėmis. Susiejęs šiuos radinius su tam tikrais žemės sluoksniais, I. Žiogelis priėjo prie išvados, jog pirmieji žmonės Nilo slėnyje pasirodė prieš 85 000 metų (Žagiella, 1879, 31–32). Nepaisant to, jog šis datavimas buvo visiškai netikslus, reikia pabrėžti, jog I. Žiogelis buvo bene pirmasis mūsų tautietis savo kasinėjimų metu bandęs pritaikyti stratigrafinį tyrimų metodą, kuris yra vienas svarbiausių datavimo metodų šiuolaikinėje archeologijoje.

MARIJA RUDZINSKAITĖ-ARCIMAVIČIENĖ (1885–1941)

6 pav. Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė apie 1935–1940 m. (Snitkuvienė, 2005, 45).

Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė (6 pav.) gimė Šavarų dvare, Kėdainių rajone. 1900 m. baigė mergaičių gimnaziją Kaune ir išvyko į Maskvą, kur 1904 m. baigė Pedagoginius kursus, o 1908 m. – Aukštuosius moterų kursus. Vėliau, 1911–1916 m., tęsė mokslus Maskvos universitete, Istorijos–filologijos fakultete, kur ir tapo diplomuota istorike.

Nemažą įtaką jos gyvenime padarė garsūs rusų egiptologas Borisas Turajevas (1868–1920), savo autoritetu, profesionalumu ir nepaprasta pagarba senovės Egipto kultūriniam palikimui sužavėjęs mūsų tautietę. 1913 m. M. Rudzinskaitė išsikovojo teisę specializuotis egiptologijoje pas šį mokslininką, kurį pagarbiai vadino „Didžiuoju Mokytoju“.

Studijų metais M. Rudzinskaitė nuolat dalyvavo Maskvos universiteto Archeologijos komisijos veikloje. 1922 m. Juozui Tumui-Vaižgantui rašytame laiške (Rudzinskaitė-Arcimavičienė,

1922š) egiptologė užsimena, jog tuomet netgi ketinusi išvykti su šios komisijos nariais į archeologinius kasinėjimus Egipte. Tačiau dėl neaiškių priežasčių jai tai nepavykę padaryti.

Po B. Turajevo mirties M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė grįžo į Lietuvą ir didelį dėmesį skyrė pedagoginiam darbui. 1922 m. ji buvo pakviesta skaityti paskaitas naujai atidarytame Lietuvos universitete (LU), Humanitarinių mokslų fakultete, Visuotinės istorijos katedroje. Nuo 1939 m. rudens dėstė Vilniaus universitete, kur dirbo iki mirties.

Jos vadovaujamo Senovės Rytų istorijos kurso svarbia dalimi tapo pažintis su Egipto civilizacija. Paskaitų metu naudodama autentišką senovės egiptiečių vaizduojamą medžiagą, parsivežtą iš savo kelionių po Egiptą, stengėsi betarpiškai perteikti auditorijai šio krašto senovės vertybes. Jos dėka 1923 m. buvo suorganizuota LU studentų išvyka į Egipto muziejų Berlyne. Itin svarbia paskaitų dalimi tapo senovės egiptiečių hieroglifų nagrinėjimas, mat M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė buvo įsitikinusi, kad „ne Graikija ir ne Roma, bet senovės Rytai, o ypač Egiptas, buvo žmonijos civilizacijos lopšys, ir ne graikų ir lotynų kalbos, o senovės egiptiečių hieroglifai ir senovės Mesopotamijos dantiraščiai supažindina mus su pirmuoju žmonių kultūros šaltiniu“ (Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1932, 1). 1932 m. ji sudarė pirmąjį ir iki šiol vienintelį hieroglifų–lietuvių kalbos žodyną, kurį skyrė savo studentams.

1938 m. dalyvaudama Tarptautiniame orientalistų kongrese Briuselyje, M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė susipažino su pirmosios lenkų archeologinės ekspedicijos Egipte rezultatais. Jungtiniai lenkų–prancūzų tyrimai Deir el-Medinoje ir Edfu apylinkėse privertė docentę susimąstyti ir apie lietuvių galimybes išvykti į tokio pobūdžio kasinėjimus Egipte (Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1938, 818–820). Tokiu būdu į mūsų šalių parvežti archeologijos radiniai būtų galėję paskatinti orientalistinius tyrimus ir sukelti didesnę visuomenės susidomėjimą senovės Egipto kultūra, kuri nepelnytai buvo užmiršta jaunoje Lietu-

vos valstybėje. Galbūt jai ir būtų pavykę suorganizuoti archeologų išvyką į Nilo slėnį, jei ne ankstyva mokslininkės mirtis bei nedėkinga politinė situacija Europoje.

M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė tikėjosi duoti pradžią „egiptologijos sėjai Lietuvos mokslo dirvoje“ (Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1922, 317), tuo tikslu užsiėmė visuomenine švietėjiška veikla: vietinėje spaudoje skelbė straipsnius, vertė senovės egiptiečių kūrinius, leido knygučių seriją „Senovės Rytai“. Mokslininkės egiptologijos tyrimus vainikavo 1936 m. išleista jos studija „Aigiptas“ (T. 1). Tai iliustruotas, chronologijos ir bibliografijos priedais papildytas veikalas, kurio pagrindinis tikslas – argumentuotai įvertinti Nilo civilizacijos ištakas bei jos pasiekimus.

1924 m. kovo 30 d. sulaukusi kuklios finansinės paramos iš LU, M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė išvyko į Egiptą. Galima numanyti, jog leistas į šią kelionę ją labiausiai paskatino visame pasaulyje plačiai nuaidėjęs Tutanchamono kapo atradimas. Pačios docentės teigimu, šis sensacingas atradimas susilaukė ne tik didelio mokslininkų dėmesio: „Egipte pasirodo karalių, ministerių, kilnių žmonių iš įvairių šalių nusilenkti pasakingam kapui. Apie didėjančią dėmesį šitoms iškasenoms aiškiai kalba daugelio užsienio žurnalų puslapiai, pašvęsti kapo aprašymui ir iliustracijai. Pasirodė jau ir knygų, aprašinėjančių tą didį istorijos įvykį, dėl kurio Vokietijoje buvo susirinkę jau du orientalistų suvažiavimai. Ponios Paryžiuje siūdinasi rūbus rastojo Tutanchamono rūbų pavyzdžiu, užsakoma baldų tos gdynės stiliumi ir, galop, profanuoja didžiojo faraono vardą, dėdami tai ant saldinių dėžučių, tai ant papyrosų“ (Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1924, 16). Deja, docentei nepavyko apžiūrėti jaunojo faraono kapo Karalių slėnyje, mat jis tuo metu buvo laikinai uždarytas.

Būdama Egipte M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė įtemptai dirbo Kairo muziejuje kopijuodama eksponatų įrašus, apžiūrinėjo krašto įžomybes, domėjosi vietinių gyventojų buitimi, bendravo su čia dirbusiais mokslininkais. Docentė nuolat

lankydavosi pagrindinėse kasinėjimų vietose ir skyrė daug dėmesio susipažinimui su naujausiais archeologinių tyrimų rezultatais, kuriuos grįžusi į Lietuvą išsamiai pateikė tuometinėje periodikoje.

Šios kelionės metu lietuvė tikėjosi surinkti egiptietišku reliktų kolekciją ir parvežti ją į gimtinę: „Šiandien Egipto vyriausybė dar tai leidžia, tik tam reikia kurį laiką Egipte pagyventi, taip darė ir tebedaro visų šalių kolekcionieriai, kurie renka brangenybes ir siunčia jas gimtųjų miestų muziejams“ (Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1933, 61). Tačiau egiptietiškos senienos buvo brangios, o pačios docentės finansai buvo itin skurdūs, todėl tik per nepaliojamą užsidegimą ir asmenines pažintis jai pavyko į Lietuvą parvežti keletą eksponatų.

Vienas reikšmingiausių objektų – Luksoro apylinkėse rasta apatinė sarkofago dalis (be dangčio), gausiai dekoruota simbolinėmis scenomis ir įrašais, kartu su iki šiol neišvyniota dievo Amono žynės dainininkės Šamojit mumija (VIII a. pr. Kr.). Taip pat M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė įsigijo demotinių papirusų su sutuoktuvų sutarties tekstu ir kelis fragmentus hieratinio papiruso iš „Mirusiųjų knygos“. Galiausiai, Luksoro apylinkėse iš vietinių arabų mokslininkė nusipirko keletą smulkios skulptūros kūrinių bei mumijos ranką, kurią ir šiandien galima pamatyti eksponuojamą M. Žilinsko dailės galerijoje Kaune.

Kelionę į Egiptą M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė pakartojo 1934 m., kuomet sparčiai besivystantis archeologijos mokslas paskatino naujų atradimų virtinę egiptologijoje. Ypač plataus masto archeologiniai tyrimai pradėti Gizos piramidžių teritorijoje (7 pav.), kur buvo atrasti didikų mastabinių kapų kompleksai, ritualinių eldijų duobės ir daugelis kitų įdomių paminklų, leidusių geriau suprasti Egipto IV dinastijos laikų gyvenimą ir laidojimo papročius. Kaip teigė M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, „čia vykdo kasinėjimus Kairo muziejus (prof. Lacau), Kairo universitetas (Selim Hassan), Vienos universitetas (prof. Junkeris).

7 pav. Vienos eldijų duobės atradimas netoli Chufu piramidės 1927 m. (tyrimų vadovas G. A. Reisneris). Photo ID number: C11284_NS (Mohammedani Ibrahim, 1927–11–04) // Elektroninis archeologinių Gizos tyrimų archyvas [interaktyvus, žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <www.gizapyramids.org>.

1934 metais man pavyko aplankyti visus tuos kasinėjimus. Ypač išpūdingi Bostono universiteto kasinėjimai. (...) Čia darbams jau 30 metų vadovauja išžymusis egiptologas Reizneris, kuris dabar nuolat čia gyvena dykumos pakraštyje. Jis buvo toks malonus, jog man buvo parodyti dar niekur neaprašyti kapai“ (Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1936, 23–24).

Tuomet docentė papildė savo kolekciją kedriniu sarkofago dangčiu, XIX a. pabaigoje rastu faraonės Hačepsut šventykloje Deir-el-Bahryje. Jis datuotinas XXV–XXVI dinastija ir yra papuoštas deivės Nut žynės Udžarenės portretu bei maldos tekstais (8 pav.). Itin vertingos ir dvi pomirtinės vaikų

8 pav. Antropoidinis Udžarenės sarkofago dangtis (Snitkuvienė, 2005, 46).

kaukės iš Luksoro, taip pat priskiriamos Saiso laikotarpiui.

Ilgainiui M. Rudzinskaitės-Arcimavičienės kolekcija gausėjo, pažįstamiems egiptologams atsiunčiant vis naujų eksponatų. Tačiau mokslininkė savo kolekcijos niekur neaprašė, tikėdamasi greito Senovės Egipto ekspozicijos atidarymo Lietuvoje. Deja, egiptietiškiems reliktais Kauno muziejuose pakankamai vietos neatsirado, šių eksponatų nepriėmė ir Stepono Batoro universiteto Archeologijos muziejus. 1940 m. docentė galutinai deponavo savo eksponatus Kauno valstybiniam dailės muziejui, o kita kolekcijos dalis, saugota mokslininkės bute, po jos mirties dingo kartu su nepublikuotais rankraščiais. Ši unikali kolekcija sulaukė deramo dėmesio tik po M. Rudzinskaitės-Arcimavičienės mirties, kai 1949 m. Kauno valstybiniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje buvo įrengta Senovės Egipto dailės ekspozicija (Snitkuvienė, 2005a, 45–46).

ŠIUOLAIKINIAI DARBAI EGIPTOLOGIJOJE

Dėl aktyvios M. Rudzinskaitės-Arcimavičienės mokslinės veiklos, ją galima teisėtai laikyti profesionalios egiptologijos pradininke Lietuvoje. Gaila, kad jos mokslinis įnašas į šią sritį nebuvo tinkamai įvertintas to meto visuomenės ir po jos mirties egiptologijos vystymasis Lietuvoje nutrūko.

Vienintelė Ieva Andriulytė-Aleksienė (1901–1989), buvusi docentės studentė, mėgino tęsti M. Rudzinskaitės-Arcimavičienės pradėtus darbus. Praėjusio amžiaus 7-ajame dešimtmetyje ši istorikė publikavo keletą egiptologijos populiarinamojo pobūdžio straipsnių, o 1968 m. buvo išleista išsami jos parengta studija „Senojo Egipto dailė“. Ji daug prisidėjo prie Senovės Egipto ekspozicijos atidarymo Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Vėliau, 1990 m., kolekcija buvo papildyta antikiniai eksponatais ir perkelta į M. Žilinsko dailės galeriją.

Džiugu, jog pastaruoju metu šią kolekciją papildė po M. Rudzinskaitės-Arcimavičienės mirties dingę šios senovės kultūros eksponatai (Snitkuvienė, 2005a, 46). Vienas įdomiausių – iš kolekcionieriaus G. Damalako įsigytas „Mirusiųjų knygos“ fragmentas. Heidelbergo universiteto doktorantas Tadas Rutkauskas atliko šio eksponato tyrimus ir 2004 m. paskelbė darbo rezultatus (Rutkauskas, 2004, 182–187). Tyrinėtojo nuomone, šis papirusas tikriausiai priklausė Deir el-Medinos (Vakarų Tėbai) kaimelio gyventojui ir gali būti datuojamas XIX dinastijos laikotarpiu.

Be senovės egiptiečių rašto tyrimų, T. Rutkauskas aktyviai plėtoja ir archeologinę veiklą. Šiuo metu Vytauto Didžiojo universitete jis dėsto „Baltų proistorės“ kursą, kuriame studentus supažindina ne tik su materialine bei dvasine baltų kultūra, bet ir pagrindiniais archeologijos tyrimų metodais bei teorija. Kelis sezonus jam teko dalyvauti lenkų archeologo A. Nivinskio vadovaujamoje archeologiniuose kasinėjimuose Deir el-Bahryje, Hačepsut šventyklos pašonėje. 1999 m. pradėtų tyrimų tikslas – surasti Amenhotepo I, vieno garsiausio XVIII dinastijos faraono, nepalietą kapą (Niwiński, 2003). Deja, iki šiol bandymai buvo nesėkmingi.

Taip pat nemažai dėmesio egiptologijos problematikai Lietuvoje skiria Kauno muziejininkė dr. Aldona Snitkuvienė, kuri yra publikavusi šios temos straipsnių periodikoje bei mokslo leidiniuose. Savo darbuose mokslininkė analizuoja lietuvių veiklą egiptologijos srityje, intensyviai bendradarbiaudama su lenkų istorikais ir archeologais siekia išsiaiškinti Lietuvą pasiekusių egiptietišku eksponatų bei jų savininkų istoriją (Snitkuvienė, 1992, 192–215). 2008 m. birželio mėnesį Biržuose buvo pristatytas šios tyrinėtojos veikalas, kuriame išsamiai perteikiama Tiškevičių giminės istorija bei supažindinama su po visą pasaulį išsibarsčiusiais meno kūriniiais iš grafų rinkinių (Snitkuvienė, 2008). Leidinyje taip pat aprašoma ir M. Tiškevičiaus kelionė į Egiptą 1861–1862 m. Minėta mokslininkės veikla svariai

prisideda prie egiptologijos mokslo atgaivinimo mūsų šalyje.

Lietuvoje nėra mokslo institucijos, rengiančios profesionalius egiptologus. Tačiau pastaruoju metu šios srities studijos susilaukia vis didesnio mūsų mokslininkų dėmesio. Taigi, galima tikėtis, jog artimoje ateityje jų entuziasmas ir kruopštūs tyrimai padės Lietuvoje atnaujinti XX a. pirmojoje pusėje nutrūkusią egiptologijos mokslo plėtrą ir sklaidą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Aleksienė I.**, 1965 – Lietuva ir piramidės // Mokslas ir gyvenimas. 1965, Nr. 4, p. 24–26.
- Kudaba Č.**, 1978 – Užmiršti ryškūs veidai // Švyturys. 1978, Nr. 23, p. 18–19.
- Niwiński A.**, 1994 – Egipt zapomniany czyli Michała hr. Tyszkiewicza Dziennik podróży do Egiptu i Nubii (1861–1862). Warszawa, 1994.
- Niwiński A.**, 1997 – Count Michał Tyszkiewicz's Egyptian travel 1861–1862 and his excavations in Egypt and Nubia // Warsaw Egyptological Studies. 1997, T. 1, p. 191–210.
- Niwiński A.**, 2003 – Czekać na Herhora. Odkrywanie tajemnic Teb Stubramnych czyli szkice z dziejów archeologii Egiptu. Warszawa, 2003.
- Niwiński A., Snitkuvienė A.**, 1999 – Pierwszy polski wykład o języku i piśmie staroegipskim // Światowit. 1999, T. 1 (XLII), p. 109–115.
- Nowakowski W.**, 2000 – “Tajemnicze wykopaliska archeologiczne w Szwekszniach” w świetle współczesnej archeologii // Antiquitates Prussiae. Warszawa, 2000, p. 37–40.
- Poczobut M.**, 1803 – O dawnosci zodiaka egiptskiego w Denderach. Wilno, 1803.
- Radvila-Našlaitėlis M. K.**, 1990 – Kelionė į Jeruzalę. Vilnius, 1990.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1922 – Sinuhetas. Egipto apysaka išversta iš hieroglifų ir hieratikos // Švietimo darbas. 1922, Nr. 3–6, p. 371–392.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1922š – Laiškas J. Tumui-Vaižgantui. VU RS, F1-E70.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1924 – Tutanchamono kapą atradus // Vairas. 1924-01-24, Nr. 4, p. 16–21.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1932 – Egipto hieroglifai. Kaunas, 1932.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1933 – Tutanchamono kapas ir Tėbų paminklai. Kaunas, 1933.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1936 – Senovės Rytų istorija I. Aigiptas. Kaunas, 1936.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M.**, 1938 – XX tarptautinis orientalistų kongresas // Naujoji Romuva. 1938, Nr. 43–44, p. 818–820.
- Rutkauskas T.**, 2004 – Fragment of the Book of the Dead from M. K. Čiurlionis National Museum of Art // Revue d'Égyptologie. Paris, 2004. T. 55, p. 182–187.
- Snitkuvienė A.**, 1987 – Švėkšnos radinių paslaptis // Mokslas ir gyvenimas. 1987, Nr. 12 (362), p. 24–26.
- Snitkuvienė A.**, 1988 – Senovės Egiptas Radvilų giminės istorijoje bei rinkiniuose // Menotyra. 1988, Nr. 16, p. 95–109.
- Snitkuvienė A.**, 1992 – XIX a. senovės Egipto tyrinėtojai ir kolekcionieriai Lietuvoje // Nuo gotikos iki romantizmo. Vilnius, 1992, p. 192–215.
- Snitkuvienė A.**, 1997 – Lithuanian collection of count Michał Tyszkiewicz and his family // Warsaw Egyptological studies. 1997, Nr. 1, p. 226–247.
- Snitkuvienė A.**, 2000 – Tajemnicze wykopaliska archeologiczne w Szwekszniach Adama hrabiego Platerra // Antiquitates Prussiae. Warszawa, 2000, p. 23–35.
- Snitkuvienė A.**, 2005a – Išsipildė Marijos Rudzinskaitės-Arcimavičienės svajonė // Lietuvos muziejai. 2005, Nr. 1–2, p. 45–47.
- Snitkuvienė A.**, 2005b – Mykolo Tiškevičiaus senovės pasaulio meno kolekcijos epilogas: 1898 m. Paryžiaus aukcionas // Estetikos ir meno filosofijos transformacijos. Vilnius, 2005, p. 280–303.
- Snitkuvienė A.**, 2008 – Biržų grafai Tiškevičiai ir jų kultūrinis palikimas. Kaunas, 2008.

Tyszkiewicz J., 1903 – Tyszkiewicziana. Poznań, 1903.

Tyszkiewicz M., 1898 – Memories of an old collector. London, 1898.

Žagiella I., 1879 – Historia starożytnego Egiptu. Wilno, 1879. T. 1.

Žagiella I., 1884 – Podróż historyczna po Abissynii, Adel, Szoa, Nubbi, u źródeł Nilu, z opisaniem jego wodospadów, oraz po krajach podrównikowych, do Mekki i Medyny, Syriji, Palestyny, Konstantynopolu i po Archipelagu. Wilno, 1884.

THE WORK OF LITHUANIAN RESEARCHERS IN EGYPTIAN ARCHAEOLOGY

Sandra Veprauskienė

Summary

Lithuanian museums preserve over 350 ancient Egyptian artefacts. The interesting and different history of their provenance shows that Lithuanian explorers were also interested in this ancient civilisation. The aim of this article is to review the contributions made by Lithuanians and to evaluate their significance in the field of Egyptian archaeology.

Interest in Ancient Egypt has been constantly increasing in Lithuania since the 16th century. At that time our noblemen began to decorate their manors with ancient Egyptian artwork and to collect it. Only in the 19th century, however, did the Egyptian heritage begin to be scientifically investigated: excavations were conducted and scientific publications published. Even greater interest in this ancient civilisation was spurred by the unique archaeological discovery in Švėkšna and the interesting ancient Egyptian artefact collection at the Vilnius Museum of Antiquities.

One of the most meritorious Lithuanians in Egyptian archaeology was Count M. Tiškevičius, who conducted individual excavations at Karnak, West Thebes, Esna, and Saqqara during 1861–1862. The most valuable artefacts collected at that time soon enriched the collections of some European museums. Dr I. Žiogelis also travelled with M. Tiškevičius to Egypt and it is worth noting that on this trip he became perhaps the first of the Lithuanians to use the stratigraphic dating method.

M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, who was especially interested in archaeological investigations and the latest discoveries in Egypt, made important contributions to the development of the science of professional Egyptology in Lithuania. Unfortunately, after her death, Egyptology was neglected in Lithuania for a while in the first half of the 20th century. Thanks to the huge efforts of modern researchers like A. Snitkuvienė and T. Rutkauskas, Egyptology is gradually once again finding a place in Lithuania.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Drawing of the rectangular zodiac at Dendera temple.

Fig. 2. Statuettes discovered in Švėkšna.

Fig. 3. Count Mykolas Tiškevičius.

Fig. 4. The Great Hypostyle Hall at Karnak c. 1863.

Fig. 5. 'Tiškevičius' statue exhibited at the Louvre.

Fig. 6. Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė c. 1935–1940.

Fig. 7. Discovery of a boat pit near Khufu's pyramid in 1927 (excavations headed by G. A. Reisner).

Fig. 8. The lid of the Udjarenes anthropoid sarcophagus.